

Таким чином, суспільні зміни обумовлюють і потребу трансформацій їх правового обґрунтування, що, в свою чергу, породжує необхідність введення в науковий обіг нового понятійного апарату, здатного адекватно відображати новації практики в теоретичній сфері.

Список використаних джерел:

1. Cohen B. (1998) Money, Power, Authority. in R. Germain (Ed.) *Susan Strange and the Future of Global Political Economy. Power, Control and Transformation*. London. Routledge.
2. Cox R. (1997) The Retreat of the State? *International Journal*. 52(2). Leaders and Leadership 3. pp. 366–369. <https://doi.org/10.2307/40203204>
3. Desai D., Lang A. (2020) Introduction: global un-governance. *Transnational Legal Theory*. Vol 11. Is. 3. Pp. 1-25. DOI: 10.1080/20414005.2020.1824515
4. Strange, S. (1996) *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Strange S. (1998) Globaloney? *Review of International Political Economy*. 5(4). Pp. 704–711. <https://doi.org/10.1080/096922998347435>
6. Strange S. (1998) *Mad Money*. Manchester. Manchester University Press.

Ключові слова: глобалізація, глобальне врядування, глобальне неуправління, публічна влада, наднаціональні інституції, неформальні норми.

Key words: globalization, global governance, global un-governance, public power, supranational institutions, informal norms.

СКУРІХІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент*

ТЕРИТОРІАЛЬНІСТЬ ТА АГРЕСІЯ ЯК ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ЕТОЛОГІЇ

Юридична етологія – це галузь знань про юридично значиму поведінку людини, яка, спираючись на біологічні засади, вивчає процеси формування правової поведінки людини в онто- і філогенезі, а також функції та фізіологічні механізми певних форм правової поведінки. Значна увага в рамках юридичної етології приділяється взаємодії біологічного і соціального у правовій поведінці людини [1, с. 36].

Слід зазначити, що в сфері юриспруденції біологічна природа людини завжди відсувалася на другий план. Вчені не звертали увагу на те, що в певних випадках, кореневі підстави поведінки людей, причини виникнення тих чи інших інститутів знаходяться в сфері біологічної природи людини. Юридична етологія намагається знайти точки дотику між біологічною та гуманітарною сферами з метою усвідомлення гли-

бинних засад правової поведінки людини, що стимулюють її нормування і опосередковують процеси інституціоналізації суспільного життя.

Сьогодні на території України відбувається збройний конфлікт, і юридична етологія дозволяє з певного ракурсу подивитись на окремі правові аспекти, пов'язані з таким явищем, як війна.

За допомогою етологічних конструкцій можна глибше усвідомити механізми функціонування збройних сил, ієрархічної побудови армії, нормування системи влади та підпорядкування серед військовослужбовців, агресії та агресивної поведінки, формування «ерзац спорідненості» між військовослужбовцями, як відображення ідеї «бойового братерства», закріплення у міжнародному гуманітарному праві норм, що передбачають захист жертв збройних конфліктів, механізм та причини дегуманізації (розлюднення) противника під час війни тощо. Однак у межах цього дослідження хотілося б зупинитися на питаннях територіальності, а також її зв'язку з війною та агресивною поведінкою.

Території, як ознаці сучасної держави, приділяється значна увага в основоположних нормативних документах більшості країн світу. Наприклад, у Конституції України визначено, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (Ст. 2), захист територіальної цілісності України є однією з найважливіших функцій держави, справою всього Українського народу (Ст. 2), обов'язком громадян України (Ст. 65), територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території (Ст. 132). У широкому сенсі, територія держави уявляє собою формалізований консенсус щодо використання частини поверхні Землі на користь певної групи населення. У межах цієї території, населення об'єднане між собою у певну цілісність за ознакою громадянства чи підданства. Сьогодні існує безліч концепцій територіальної організації населення, відповідно, вибудовуються ідеології щодо забезпечення суверенності територій. Етологія також не стоїть осторонь цієї проблематики і, використовуючи власний інструментарій, пропонує додаткові обґрунтування.

Територіальність як властивість певних видів живих істот, так чи інакше, пов'язана з необхідністю захисту території, а відповідно з агресивною поведінкою.

Загалом, на думку засновника соціобіології Едварда Осборна Вілсона, агресія є вродженою ознакою людини [2, с. 154]. При цьому, вродженість визначає вимірювану ймовірність того, що певна риса проявиться у конкретних зовнішніх умовах, а не абсолютну гарантію прояву особливості у будь-якому середовищі [2, с. 155]. Більшість агресивних поведінкових реакцій у представників одного виду, пов'язана з ущільненням довкілля, тобто, з територією, як чинником, що забезпечує виживання. Для тварин агресія є засобом встановлення контролю за предметами задоволення потреб у межах певної території, наприклад їжею та помешканням [2, с. 159]. Е. Вілсон у роботі «Про природу людини» назвав територіальність – одним із різновидів агресивної поведінки, яка захищає популяцію від «вибуху та зникнення» [2, с. 164]. Для тери-

торіальних тварин представник того ж виду, який порушує встановлені кордони, становить загрозу і може бути атакований. Таким чином, війну можна інтерпретувати як насильницьке порушення складної та дуже важливої системи територіальних табу, які дотримуються соціальними групами [2, с. 169].

Розглядаючи територіальні конфлікти у тварин, слід зазначити, що території мають «невидимий центр». При спробі оволодіти ним, тварина захищає територію з ще більшою енергією і, як правило, здобуває перемогу [2, с. 164]. До певної міри у господаря території є перевага. Агресивність особи, яка порушила межі території, на думку В. Дольника, стримується забороною, яку колись люди формулювали як «не жадай дому ближнього твого», а сучасні юристи називають недоторканністю житла. «Дуже забавно спостерігати, як сваряться два птахи, самці-сусіди, на межі своїх ділянок: по черзі програє той, хто залетить на ділянку іншого» [3, с. 113]. К. Лоренц зазначав, що з наближенням до центру житла, агресивність зростає в геометричній прогресії. Це зростання настільки велике, що компенсує всі відмінності за величиною та силою, які можуть зустрітись у дорослих особин одного й того ж виду. «Тому, якщо у територіальних тварин – скажімо, у горихвосток перед вашим будинком, або у колюшок в акваріумі – відомі центральні точки ділянок двох конфліктуючих особин, то виходячи з місця їх сутички можна напевно передбачити її результат: за інших рівних переможе той, хто в даний момент знаходиться ближче до свого будинку» [4, с. 62]. Цю асиметрію Р. Докінз відніс до так званої еволюційно стабільної стратегії [5, с. 72].

Вченими зазначається, що територіальні сутички поширені у царстві тварин серед птахів, риб, комах і навіть актиній. Не є винятком ссавці і сама людина.

Шимпанзе – найближчі родичі людини у світі живої природи. Вони ведуть груповий спосіб життя та старанно захищають свою територію. Усередині групи шимпанзе між самцями постійно відбувається конкурентна боротьба за домінування. Однак, наявність зовнішньої загрози є потужним фактором щодо об'єднання. Франц де Вааль у своїй роботі «Політика у шимпанзе» зазначав: «психологія самців шимпанзе, сформована мільйонами років міжгрупових воєн у природних умовах, – це психологія одночасно конкуренції та компромісу. Яким би не був рівень конкуренції між ними, самці розраховують один на одного, коли доводиться мати справу із зовнішньою загрозою. Жоден самець не знає, коли йому знадобиться його найзаклятіший ворог» [6, с. 136]. Вченими описуються «війни» між спільнотами шимпанзе, і найжорстокішими виявляються територіальні війни. Наприклад, механізована вирубка лісу в Габоні спричинила вимушене переселення груп шимпанзе на сусідні території, що запустило масову агресію. «Коли таке трапляється, ви, по суті, розпалюєте війну шимпанзе. Самці з спільноти, яка зазнала вторгнення, атакують порушників, і багато хто гине» [6, с. 136].

Люди демонструють багато патернів, що властиві шимпанзе, і навіть можливо, що наші мотиви не надто відмінні. Не даремно Франц

де Вааль називав людей – приматами, що розмовляють [6, с. 230]. У людському суспільстві територіальність також є важливим об'єднуючим фактором, з одного боку, і причиною конфліктів з іншого. За більшістю військових конфліктів стоїть етноцентризм, як ірраціонально перебільшена прихильність людей до свого роду та одноплемінників. Ще первісні люди поділяли світ на дві цілком відчутні частини: будинок, село, рід, друзі, приручені тварини, відьми і далекий всесвіт сусідніх сіл, міжплемінних союзників, ворогів, диких тварин та примар. Така елементарна топографія полегшує розрізнення ворогів, які можуть напасти та вбити, та друзів, які напасти не можуть. Контраст посилювався шляхом надання ворогам лякаючого і навіть нелюдського статусу [2, с. 169].

Сьогодні воєн не стає менше. Для обґрунтування війни може бути висунутий будь-який привід. Але найважливішою причиною та метою більшості військових конфліктів залишаються територіальні розбіжності та контроль за ресурсами. Навіть неміжнародні конфлікти можуть мати глибинні територіальні підстави. Прикладом є геноцид 1994-го року в Руанді, внаслідок якого за три місяці представниками племені хуту було знищено близько восьмисот тисяч людей, які належали, переважно, до народності тутсі. Цей конфлікт можна розглядати з погляду кризи політичної влади, маніпуляції свідомістю населення через ЗМІ («Радіо тисячі пагорбів»), але найважливіша причина коренилася у перенаселенні Руанди і, відповідно, у тому, яке плем'я контролюватиме орні землі. «Хуту бачили в тутсі загарбників, що сотні років тому переселилися в Руанду з Ефіопії. Багатьом убивцям було обіцяно землі вбитих сусідів. Кидаючи у річку тіла ворогів, хуту проводжали їх знущальними побажаннями щасливого шляху додому, в Ефіопію» [7, с. 79, 80].

Таким чином, територіальність є найважливішою ознакою багатьох живих істот, включаючи людину. Сучасний адміністративно-територіальний поділ не є виключно продуктом культурного розвитку суспільства, а має також біологічні підстави та пов'язаний із процесом еволюції людини. Війна уявляє собою загальнолюдське та позачасове явище, і найчастіше, саме територіальні претензії стають її основним джерелом. Територія та забезпечення її захисту сьогодні знаходять своє закріплення в основних нормативно-правових актах більшості держав світу, і юридична етологія дозволяє нам глибше проникнути в тканину цих правових приписів.

Насамкінець, слід зазначити, що метод аналогій, використаний у даному матеріалі, допускається в рамках етології та соціобіології. Проте люди – унікальний вид живих істот, а наявність загальних ознак у людини та інших тварин – це не наслідок, а ознака деякої спільності. Хоча можливо, коли Аристотель назвав людину політичною твариною, він і не здогадувався, наскільки близько підійшов до істини.

Список використаних джерел:

1. Скуріхін С. М. Юридична етологія: до постановки проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 33–37. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/8.pdf
2. Уилсон Э. О. О природе человека. М: Кучково поле, 2015. 352 с.
3. Дольник В. Р. Непослушное дитя биосферы. Беседы о поведении человека в компании птиц, зверей и детей. СПб. : ЧеРо-на-Неве, Петроглиф, 2004. 352 с.
4. Лоренц К. Агрессия, или Так называемое зло. М. : Издательство АСТ, 2020. 416 с.
5. Докинз Р. Эгоистичный ген. М. : Мир. Редакция литературы по биологии, 1993. 318 с.
6. Де Вааль Ф. Политика у шимпанзе: Власть и секс у приматов. М. : Изд. дом Высшей школы экономики», 2014. 272 с.
7. Уилсон Э. Хозяева Земли. Социальное завоевание планеты человечеством. СПб. : Питер, 2014. 352 с.

Ключові слова: юридична етологія, територіальна поведінка, агресія, війна.

Key words: legal ethology, territorial behavior, aggression, war.

ЧУВАКОВА ГАННА МИХАЙЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПАТАЛОГІЙ НОРМУВАННЯ ТА ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЇ

За своїм зовнішнім проявом право виступає як діюча система юридичних норм, покликаних врегульовувати та закріплювати права і обов'язки усіх учасників суспільних відносин. Ці норми носять загальнообов'язковий характер і надають суб'єктам правових відносин інформацію про те, які дії санкціоновані або заборонені державою, які є обов'язковими до виконання тощо.

Вітчизняна юриспруденція перебуває у стані реформування й переходу на платформу нової правової парадигми. В юридичній теорії ця парадигма формується через виявлення природи права, оскільки воно є ключовим поняттям, яке має багаторівневе теоретичне вираження [1, с. 419]. Таким чином все більшої актуальності набуває пошук нових пояснень негативним соціальним процесам і явищам, що існують у суспільстві, а також способів їх усунення. Так, актуалізується проблематика аномалій у правовому полі. Однак, нерідко трапляються ситуації, коли виникають деякі відхилення від нормальної дії всієї правової сфери – так звані паталогії.